

ДО 80-РІЧЧЯ ПУТИВЛЬСЬКОГО МУЗЕЮ

Сергій Тупик

●

ПУТИВЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Путивль — невелике старовинне місто на північному сході України, районний центр Сумської області. Розташований у мальовничій горбистій місцевості на правому березі р. Сейм, за 100 км від обласного центру м. Суми і за 22 км від залізничної станції Путивль. Населення — 39,3 тис. жителів.

Провідна галузь економіки Путивльського району — сільське господарство. Промисловість представлена кількома невеликими переробними підприємствами сільськогосподарської продукції. Найбільше з них — ВАТ «Сейм» (1,3 тис. працюючих) належить до електронної галузі. Соціокультурна сфера міста представлена типовим набором закладів, характерних для невеликих районних центрів.

Однак все ж таки Путивль суттєво відрізняється від багатьох інших міст Сумщини і України. Він виділяється, перш за все, своєю непересічною історико-культурною спадщиною. Надзвичайно цікавою в історико-культурному відношенні є також навколишня округа Путивля.

Як свідчать археологічні дослідження, на території краю виявлені пам'ятки доби неоліту (дніпро-донецька, лисогубівська культури та культура ямково-гребінцевої кераміки), епохи бронзи (мар'янівська культура, культура багатоваликової кераміки, східнотшинецька культура), раннього залізного віку (скіфська та юхнімська культури), ранньослов'янського (зарубинецька, київська, черняхівська, пенківська, колочинська, волинцевська, роменська культури) та давньоруського періодів. Інакше кажучи, на території Путивльщини наявні всі археологічні культури, що висвітлюють етнокультурну історію України від найдавніших часів до утворення Давньоруської держави.¹

За археологічними даними Путивль існує з X ст. Перша літописна згадка про нього міститься в Іпатіївському літопису під 1146 р. у XII — XIII ст. Путивль — одне з найбільших міст Чернігова — Сіверської землі, центр удільного князівства. З Путивлем безпосередньо пов'язані події походу на половців новгород-сіверського князя Ігоря Святославича в 1185 р., оспівані в безсмертному «Слові о полку Ігоревім». У «Сло-

ві» Путивль згадується чотири рази. Найліричніша сторінка поеми — «Плач Ярославни» — стала своєрідним поетичним символом Путивля.

У XVI—XVII ст., перебуваючи в складі Московської держави, Путивль перетворюється на важливий військово-стратегічний пункт на її південних рубежах, значний центр ремесла і торгівлі! Тут в 1605 р. знаходилась резиденція самозванця Лжедмитрія I, звідси в 1606 р. розпочалося грандіозне народне повстання під проводом І. І. Болотникова.

З Путивлем пов'язана також діяльність таких визначних історичних діячів, як українські гетьмани Петро Конашевич-Сагайдачний, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, російський цар Петро I. У середині XVII ст. місто відвідали високопоставлені церковні ієрархи: єрусалимський патріарх Паїсій, константинопольський патріарх Афанасій, антиохійський патріарх Макарій.

1926 року Путивль і прилегла до нього територія були передані із складу РРФСР до складу УРСР.

У роки Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр. Путивльщина стала колыскою партизанського руху на Україні. Під командуванням С. А. Ковпака і С. В. Руднева народні месники пройшли героїчний шлях від Путивля до Карпат. Діяльність партизан-ковпаківців стала важливим фактором у ході Великої Вітчизняної війни, суттєво вплинула на розвиток партизанського руху в Україні, Білорусі, Польщі.

З викладеного вище витікає, що історичні події і явища, пов'язані з нашим краєм, мають не місцеве, а національне і міжнародне значення.

Багата історична спадщина Путивля і Путивльщини зафіксована в численних пам'ятках історії та культури. У місті і районі нараховується 85 пам'яток археології, 96 пам'яток історії, 34 пам'ятки архітектури і 9 пам'яток монументального мистецтва. З них чотири пам'ятки належать до категорії національного (загальнодержавного) значення, решта — регіонального (місцевого).

До категорії національного значення відноситься археологічна пам'ятка Городок — дитинець давньоруського Путивля. До цієї ж категорії зараховується і архітектурний ансамбль Молчанського монастиря XVI—XIX ст., до якого входять такі об'єкти: собор Різдва Богородиці (1575—1585 рр., перебудови 1630, близько 1700 і поч. XX ст.), дзвіниця (друга пол. XVI ст., перебудова 1700 р.), стіни, ворота, Татарська башта (друга пол. XVII ст., перебудова другої пол. XIX ст.), трапезна (1730-ті рр.), настоятельський корпус (1730-ті рр.), церква Іоанна Предтечі (1866—1869 рр.), колишній готель, а тепер келії (XIX ст.). Найдавніші культові споруди монастиря були зведені в характерному для тодішньої Московії шатрово-вогненному стилі, але пізніші перебудови надали їм вигляду архітектури українського бароко. Церква Іоанна Предтечі була споруджена у так званому неовізантійському стилі, але зараз її вигляд сильно спотворений пізнішими перебудовами. До категорії пам'яток національного значення відноситься також ансамбль колишнього Святодухівського монастиря (XVII—XVIII ст.). Головною спорудою ансамблю є Спасо-Преображенський собор (1617—1707), типовий зразок російської архітектури XVII ст. В ньому зберігається чудовий іконостас з іконами XVI—XIX ст. і срібна люстра роботи нюрнберзьких майстрів — подарунок Петра I. Поруч із собором знаходиться надбрамна Хрестовоздвиженська церква — дзвіниця в стилі українського бароко (1697—1707 рр., добудована в 1764 р.). Архітектурну цінність мають також стіни і ворота XVII—XIX ст., які оточують ансамбль. Четвертою пам'яткою історії та культури національного значення є церква Миколи Козацького (1735—1737 рр., дзвіниця побудована 1770 р.). В архітектурному обличчі церкви поєднується стиль українського бароко з елементами класицизму.

На території охоронної зони Путивльського державного історико-культурного заповідника знаходяться також пам'ятники регіонального значення. Це пам'ятки археології (Коптева гора, Нікольська гірка), архітектури (торгові ряди купців Пономарьових, садиба Єфремових, будинок церковного притчу колишньої Двухрамної церкви, будинок прибуткових місць, колишня богадільня, краєзнавчий музей), монументально-мистецтва (пам'ятники С. А. Ковпаку, княгині Ярославні та інші).

Об'єктами туристичного показу є також пам'ятники, присвячені подіям Великої Вітчизняної війни. У Путивлі — це меморіальний комплекс на площі Перемоги і пам'ятник С. В. Рудневу, в Спадщанському лісі — стела «Народні месники», алея бюстів партизан-Героїв Радянського Союзу, монумент партизану перед музеєм партизанської слави, братська могила, дев'ять партизанських землянок та інші об'єкти.

З числа пам'яток на території району слід відзначити залишки Софронієвського монастиря поблизу с. Нової Слободи (XVII—XX ст.), так звані «Золоті ворота» і парк XIX ст. в с. Волокитному, церкви в селах Яцине, Кочерги, поселення і могильник біля с. Волинцевого, пам'ятник С. В. Рудневу в с. Рудневе і монумент жертвам фашизму в с. Новій Слободі.

З історією краю тісно пов'язані знаменита Глинська пустинь та Петропавлівський монастир, які зараз знаходяться на території сусіднього Глухівського району. Історико-культурний потенціал Путивля посилюється близькістю таких історичних центрів, як Глухів, Новгород-Сіверський, Батурич, де як і в Путивлі, створені або проголошені історико-культурні заповідники.

Історико-культурні заповідники — це науково-дослідні і культурно-освітні заклади, що забезпечують вивчення, охорону і використання історико-культурної спадщини. Практика показала, що саме така форма організації цієї роботи є найбільш ефективною. Особливе значення має функціонування заповідників у невеликих історичних містах, де науковий потенціал невеликий, однак є необхідність докладання великих зусиль по дослідженню історико-культурної спадщини, її охороні, розвитку музейної справи. Невеликим районним музеям такі завдання не по силах. Зараз в Україні діє 47 історико-культурних, історико-архітектурних та історико-меморіальних заповідників і музеїв-заповідників.³ У Сумській області Путивльський заповідник — єдиний заклад подібного типу (В 1994 р. прийнято рішення про створення історико-культурного заповідника в Глухові, але воно до сьогодні не виконане).

Питання про створення історико-культурного заповідника в Путивлі неодноразово порушувалось місцевими органами влади. Великі зусилля в цьому напрямку доклали тодішні партійні і радянські керівники району Г. П. Біданець, О. К. Фесенко, В. Г. Лістратенко. 30 грудня 1986 р. Рада Міністрів УРСР прийняла Постанову № 453, якою оголошувала комплекс пам'яток історії та культури м. Путивля державним історико-культурним заповідником. На виконання цієї Постанови виконком Сумської обласної Ради народних депутатів 14 вересня 1987 р. прийняв рішення № 230 «Про державний історико-культурний заповідник м. Путивль». З 26 жовтня 1987 р. заповідник в Путивлі почав діяти. Він вважався закладом обласного підпорядкування і утримувався з обласного бюджету.

До складу заповідника увійшли:

- а) Молчанський монастир — архітектурний ансамбль XVI—XIX ст.;
- б) Путивльський краєзнавчий музей-філіал заповідника;
- в) музей партизанської слави — відділ заповідника і меморіальний комплекс в Спадщанському лісі.

Були визначені також межі заповідника, охоронних зон, зони регульованої забудови, зони охоронного ландшафту, а також затверджені структура і штати.

Рішенням облвиконкому від 14 вересня 1987 р. передбачались реставрація і пристосування об'єктів Молчанського монастиря:

- а) собор Різдва Богородиці — під музей батального живопису;
- б) церква Іоанна Предтечі — під музей народного мистецтва Сумщини;
- в) настоятельський корпус — під музей історії краю;
- г) трапезна — під виставочний зал;
- д) колишній монастирський готель — під дирекцію і фондосховище заповідника.

У 1987—1991 рр. заповідник виконав значний обсяг робіт. 1990 року відреставровано приміщення монастирського готелю, яке було пристосоване для розміщення дирекції заповідника. Здійснювалась реставрація інших об'єктів Молчанського монастиря, а також церкви Миколи Козацького. У 1988—1989 рр. відремонтовано приміщення і створено нову експозицію Путивльського краєзнавчого музею. В 1989—1991 рр. розроблено тематико-експозиційний план і художній проект музею «Слова о полку Ігоревім» у церкві Миколи Козацького.

Однак перебіг подальших подій поклав край цим починанням. Рішенням виконкому обласної ради № 116 від 18 липня 1991 р. Молчанський монастир було передано Сумському єпархіальному управлінню. В 1993 р. у зв'язку із створенням Глухівсько-Конотопської єпархії, монастир перейшов у її підпорядкування. 1992 р. громаді віруючих була передана і церква Миколи Козацького.

Особливо негативні наслідки для заповідника мало його переведення у 1991 р. в районне підпорядкування і на фінансування з районного бюджету. Цим самим, облвиконком порушив Постанову Уряду України № 453 від 1986 р., яка передбачала обласне підпорядкування і фінансування заповідника. Нині Путивльський заповідник — єдиний в Україні, що опинився в такому становищі. Всі інші заклади подібного типу мають національне, обласне або міське (у великих містах) підпорядкування і фінансуються із відповідних бюджетів.

В умовах економічної кризи 90-х років фінансове становище Путивльського району з кожним роком погіршувалось. У відповідності з цим щорічно зменшувались асигнування на утримання заповідника, скорочувались його штати, звужувалась сфера діяльності, зменшувался обсяг наукової роботи, погіршувались матеріально-технічна база. Негативні тенденції 90-х років в Путивльському заповіднику мали значно серйозніші наслідки, ніж в більшості інших музейних закладів області.

Разом з тим значний історико-культурний потенціал Путивля та його округи дає всі підстави для повноцінного розвитку і функціонування історико-культурного заповідника у Путивлі. Путивль і в майбутньому залишиться найбільшим туристичним центром Сумщини. Однак, зміни, що сталися із заповідником в 1991 р., унеможливили його подальший розвиток за попередньою концепцією.

У зв'язку з цим в 1997 р. у Путивльському заповіднику розроблена нова наукова концепція його розвитку. Вона визначає основні напрямки діяльності заповідника в галузі музейної справи, охорони пам'яток історії та культури, науково-дослідної і освітньої роботи, туризму.

Одним з найважливіших завдань Путивльського державного історико-культурного заповідника за даною концепцією є розвиток музейної справи. Необхідно визначитись щодо майбутньої мережі музеїв заповідника з урахуванням реальних можливостей їх створення. При ви-

рішенні цього питання слід враховувати два аспекти: 1) наявну музейну мережу Сумської області; 2) особливості місцевого (путивльського) історико-культурного потенціалу.

Сучасна мережа музеїв Сумщини налічує 14 закладів (враховуючи як головні музеї, так і їх філіали та відділи). Однак 2/3 музеїв області — це музеї комплексного профілю (краєзнавчі). До того ж їх експозиції побудовані за єдиною схемою (природа, дорадянський період, радянський період). Така одноманітність музейної мережі не відображає історико-культурної різноманітності області, її культурного колориту. Суттєвим недоліком нинішньої музейної мережі області є відсутність музеїв більш вузького профілю (історичних, археологічних, етнографічних і т. п.). Таке становище дуже заважатиме в перспективі розвитку туризму, для чого необхідна різноманітність об'єктів показу. В області є задуми створення музею-заповідника А. П. Чехова у Сумах, археологічного музею-заповідника «Зелений Гай», музею кролевецького рушника, історико-культурного заповідника у Глухові. Реалізація цих задумів могла б серйозно поліпшити стан музейної мережі регіону.

Враховуючи наявну мережу музеїв області, перспективи її подальшого розвитку і виходячи з особливостей історико-культурного потенціалу Путивля та його округи, ми пропонуємо таку мережу музеїв Путивльського державного історико-культурного заповідника:

- 1) Історичний музей.
- 2) Музей «Слова о полку Ігоревім».
- 3) Музей партизанської слави.

Ця мережа повинна бути доповнена також постійно діючою етнографічною експозицією, іншими виставками. Слід здійснити також музезифікацію Городка. Якщо до цього додати архітектурні ансамблі Молчанського монастиря, Спасо-Преображенського собору, інші пам'ятки історії та культури, мальовничу природу — то матимемо унікальний комплекс об'єктів для масштабного розвитку туризму.

Історичний музей має бути створений на базі нинішнього краєзнавчого музею шляхом його перепрофілювання. Путивльський краєзнавчий музей існує з 1918 р. Ініціатором створення музею і першим його директором став П. М. Коренєв, художник, учень І. Ю. Рєпіна. З 1987 р. музей є філіалом Путивльського державного історико-культурного заповідника.

Питання про перепрофілювання музею постало не сьогодні. Вже в тематико-експозиційному плані нині діючої експозиції, затвердженому в 1984 р., відділ природи був відсутній. Інакше кажучи, передбачалась суто історична експозиція. Фактично ж склалось так, що значна частина колишнього відділу природи збереглася і офіційного перепрофілювання музею не було здійснено.

На наш погляд, у структурі Путивльського історико-культурного заповідника доцільно мати не комплексний повнопрофільний краєзнавчий музей, а заклад більш спеціалізований — історичний музей. Оскільки історична спадщина Путивля має національне і світове значення і своєю відомістю Путивль зобов'язаний саме їй, то задум мати спеціалізований історичний музей додаткових доказів не потребує. Відділ природи можна було б зберегти в якості окремої виставки, а не розділу музею.

Структура нині діючої історичної експозиції краєзнавчого музею також не може вважатися задовільною. 37% її площі відведено дорадянському періоду і 63% — радянському. Це відповідало колишнім установкам про широке і повномасштабне висвітлення музейними засобами епохи соціалізму, але суперечить основоположному принципу науковості. Адже найбільш значні і цікаві події в історії Путивля відносяться

саме до дорадянського періоду. Тому в майбутній експозиції історичного музею дорадянському періоду слід виділити не менше 70—80% експозиційної площі.

Структура експозиції мабутнього музею вбачається нам в складі п'яти великих розділів:

- 1) Первісна епоха.
- 2) Давньоруський період (X—XIII ст.).
- 3) Край в XIV—XVII ст.
- 4) Путивльщина у XVIII — на поч. XX ст.
- 5) Радянський період (1917—1991 рр.).

Що стосується створення музею «Слова о полку Ігоревім» в Путивлі, то необхідність цього більш ніж очевидна. З Путивлем пов'язаний похід сіверських князів на половців в 1185 р. Ліричний образ княгині Ярославни став своєрідним символом міста.

Ідея створення музею «Слова» в Путивлі набула особливої ваги в період святкування 800-річчя безсмертної пам'ятки давньоруської літератури і 1000-ліття Путивля. Практичне її втілення розпочалось невдовзі після створення Путивльського історико-культурного заповідника. Музей планувалось розмістити у церкві Миколи Козацького, для чого в ній були проведені значні реставраційні роботи. У 1989—1991 рр. розроблені тематико-експозиційний план і художній проект музею. На першому поверсі церкви передбачалось розмістити розділ «Матеріальна і духовна культура Русі IX—XIII ст.», на другому — розділ «Слово о полку Ігоревім» в науці, літературі і мистецтві» (всього близько 500 експонатів).

Але робота по створенню музею була, перервана кампанією по передачі культових споруд церкві у 1992 р., хоча в даному випадку нагальної потреби в цьому не було. Таким чином, місцева влада своїм адміністративним втручанням не дала можливості народитись новому музеєві. Правда, пізніше в неофіційних колах висловлювалась думка про розміщення музею у приміщенні старої лазні біля Городка, але воно в 1996 р. було продане міською радою спільному українсько-американському підприємству для влаштування туристичного комплексу. Слід зауважити, що питання про приміщення для музею «Слова» — це принципове питання. Найкращим варіантом було б розміщення музейної експозиції в пам'ятці церковної архітектури, в крайньому випадку можна погодитись і на приміщення поблизу Городка. Вирішити цю проблему має місцева влада.

Незважаючи на об'єктивні труднощі, необхідно продовжити роботу по створенню, музею «Слова» в Путивлі. Профіль майбутнього, музею можна визначити як історико-літературно-художній,

Експозиція Путивльського музею «Слова о полку Ігоревім» вбачається нам в складі трьох великих розділів:

- 1) Матеріальна і духовна культура Русі в епоху «Слова о полку Ігоревім».
- 2) Похід сіверських князів на половців в 1185 р.
- 3) «Слово о полку Ігоревім» в науці, літературі і мистецтві.

Важливою є також проблема комплектування фондів музею «Слова». Хоча колекція експонатів для музею «Слова» в заповіднику досить значна, але вона потребує подальшого поповнення предметами археології, творами образотворчого і прикладного мистецтва і т. п.

Що стосується третього музею-заповідника — музею партизанської слави — то тут ситуація більш-менш задовільна. Експозиція цього музею, поновлена в 1991 р., в основному відповідає сучасним науковим і художньо-естетичним вимогам. Музей партизанської слави і меморіальний комплекс в Спадщанському лісі (пам'ятники, землянки, братська

могила і т. п.) становлять єдине ціле. Вони і в подальшому залишаться одним з найважливіших структурних підрозділів заповідника.

При створенні Путивльського державного історико-культурного заповідника пам'яткоохоронна робота розглядалась як найважливіша і першочергова в його діяльності. Але після передачі Молчанського монастиря церкві цей напрямок в роботі заповідника суттєво звужився. Згодом із штатного розкладу була вилучена посада головного архітектора, а також ліквідований відділ охорони пам'яток історії та культури.

Однак збереження історико-культурного середовища Путивля аж ніяк не може бути другорядною справою. Відсутність належного державного контролю в охороні пам'яток історії та культури призвела до того, що вже в 1990-х роках місто втратило пам'ятку архітектури — колишню поліцейську управу. У руїнах знаходиться колишня жіноча гімназія. Продовжуються руйнівні процеси на інших пам'ятках. У зв'язку з цим, перед заповідником стоять важливі завдання по здійсненню державного контролю в охороні пам'яток історії та культури, використанню їх в культурно-освітніх цілях, розробці пропозицій щодо їх реставрації і консервації.

Найбільше значення для збереження історико-культурного середовища Путивля мають роботи по упорядкуванню, реставрації і загосподарюванню двох важливих пам'яток, що мають національне значення. Мова йде про пам'ятку археології, дитинець давньоруського Путивля — Городок і про архітектурний ансамбль Молчанського монастиря.

Археологічні дослідження Городка здійснювали археологи Д. Т. Березовець, В. А. Богусевич, Б. О. Рибаків, О. В. Сухобоков. Було встановлено, що в роменський час на Городку існувало сіверянське поселення, яке було державно-адміністративним центром навколишньої округи. У X—XIII ст. Городок стає дитинцем давньоруського Путивля, його історичним і містоутворюючим ядром. Дитинець оточували масивні дерев'яні стіни з сторожовими вежами, валом, ровом. На території Городка досліджені залишки жител, господарських приміщень. У південно-західній частині пагорба В. А. Богусевичем розкопані рештки кам'яного давньоруського храму, які Б. О. Рибаків датує XIII ст. Під час розкопок була знайдена також братська могила руських воїнів, які на думку археолога О. В. Сухобокова, загинули при обороні Путивля від монголо-татарського нашествия в 1239 р. Наші пропозиції по музеєфікації Городка зводяться до наступного.

Необхідно розкопати рештки храму XIII ст. (зараз вони засипані землею). Храм мав розміри 18x20 м. Це — єдина кам'яна монументальна споруда давньоруського Путивля. На плінфі храму є клейма князівні двозубцями і тризубцями — родовими знаками династії Рюриковичів, приватні — вертикальними рисками. Над розколом храму необхідно встановити легкий закритий павільйон, що оберігав би пам'ятку від можливих пошкоджень. У павільйоні можна розмістити невелику експозицію (виставочного типу) з історії Путивльського дитинця. Серед її експозиційних матеріалів могли б бути макет зовнішнього вигляду храму (реконструкція Ю. С. Асеева), макет давньоруських укріплень Городка (за розкопками О. В. Сухобокова), макет путивльської фортеці XVI—XVII ст. (реконструкція В. В. Вечерського та Б. А. Ленченка) та інші матеріали.

Приблизно за 30 м на північний схід від решток храму XIII ст. археологом О. В. Сухобоковим відкрито братську могилу руських воїнів, що загинули при обороні Путивля від монголо-татар в 1239 р. Зараз це місце на Городку ніяк не позначене. Звичайно, його треба впорядку-

вати, встановивши тут пам'ятний знак (це могла б бути, наприклад, чорна мармурова плита з відповідним написом).

Доцільно також зробити розріз валу у північній частині Городка. Це дасть можливість огляду інженерних особливостей устрою давньоруських укріплень.

Звичайно, можна показати розташування стін дитинця давньому-ського Путивля методом трасування і деяких веж методом викладки двох-трьох вінців зрубів.

Танцювальний майданчик у північно-західній частині Городка необхідно знести. Знесенню підлягають також непривабливі нагівзруйновані будови між Городком і старою лазнею. Доцільно очистити також схили Городка від насаджень, які закривають навколишній краєвид.

Архітектурний ансамбль Молчанського монастиря є найвизначнішою пам'яткою Путивля. Сьогодні заповідник здійснює відносно цієї пам'ятки дві функції: 1) виступає в ролі державного органу контролю у справі охорони пам'яток історії та культури; 2) має безумовне і виключне право на використання об'єктів монастиря у цілях туристичного показу.

Нинішній стан архітектурного ансамблю монастиря не може не викликати тривоги. На північно-східному схилі пагорбу розвиваються плавунові явища. Настоятельський корпус, церква Іоанна Предтечі і трапезна знаходяться у стадії прогресуючої руйнації (відсутність надійної покрівлі, тріщини в стінах, втрати декоративних ліпних елементів). Зруйновані огорожа північно-східної сторони монастиря і Північна брама.

Заходи по консервації і реставрації об'єктів монастиря доцільно здійснити в два етапи.

На першому з них необхідно:

а) провести протиопливунові роботи, відновити культуру зелених насаджень, порушену в 1950—60-х рр., здійснити благоустрій території;

б) дійснити роботи по консервації настоятельського корпусу, церкви Іоанна Предтечі;

в) відновити Північну браму, огорожу північно-східної сторони монастиря, завершити реставрацію Татарської вежі і трапезної, яку було розпочато в 1970—80-х рр. і припинено на початку 1990-х рр.

Вартість робіт по благоустрою, консервації і реставрації об'єктів монастиря на першому етапі орієнтовно становитиме 1,0—1,5 млн. гривень за нинішнім курсом.

На другому етапі можуть бути виконані роботи по реставрації собору Різдва Богородиці, настоятельського корпусу, церкви Іоанна Предтечі.

Орієнтовна вартість всіх робіт, які необхідно виконати в монастирі, становить 3,0—3,5 мл. гривень за нинішнім курсом. Це надзвичайно велика сума. Зрозуміло, що церква не в змозі здійснити реставрацію монастиря власними силами. Необхідна державна допомога і, можливо, залучення приватних капіталів.

На наш погляд, існує також проблема використання і пристосування об'єктів монастиря. Зараз чернеча громада використовує для своїх потреб приміщення колишнього готелю і собор Різдва Богородиці. Число мешканців не перевищує десяти. Освоїти весь комплекс монастирських будов така громада не в змозі. Думається, що в перспективі було б доцільним надати заповіднику можливість використовувати деякі приміщення монастиря для влаштування музейних експозицій, виставок

і т. п. Досвід спільного використання подібних об'єктів церквою та історико-культурними заповідниками вже маємо (Києво-Печерська лавра, Спасо-Преображенський монастир в Новгороді-Сіверському, Троїце — Сергієва лавра в Сергієвому Посаді і т. п.).

Діяльність Путивльського історико-культурного заповідника має безпосереднє відношення до розвитку такої важливої галузі економіки як туризм. У 1990 р. об'єкти заповідника відвідало 60 тис. чол., 80% з них — це іногородні туристи. У 1997 р. заповідник відвідало 11 тис. чол., переважна більшість з них — це місцеві жителі. Спад туризму, що спостерігається протягом 90-х років, — явище тимчасове, і воно пов'язане з економічною кризою суспільства. При виході з кризи варто сподіватись на відновлення колишнього потоку туристів. Для Путивля існує потенційна можливість прийому туристів з України, Росії, Білорусі, інших країн СНД та далекого зарубіжжя.

Необхідно враховувати, що туристична індустрія є однією з найбільш прибуткових галузей економіки. Звісно, що заповідник і його музеї зможуть отримати лише незначну частину цих прибутків. Основні капітали туристичної галузі створюються в таких ланках інфраструктури туризму, як готелі, турбази, громадське харчування, торгівля, культурно-розважальний бізнес. Тому при розробці планів соціально-економічного розвитку міста, району та області необхідно передбачити розвиток цієї важливої ділянки економіки.

Надзвичайно важливе значення для туризму має готельне господарство. Можна сказати, що готельна галузь в Путивлі практично не набула розвитку: готель «Монастирський» має лише 14 місць, а готель «Сейм» не відповідає навіть мінімальним побутовим вимогам. Заплановане в кінці 1980-х років будівництво готелю на 150 місць не було здійснено. Отже, без розвитку нормальної готельної мережі неможливий подальший розвиток туризму.

Важливою ланкою туристичної інфраструктури в Путивлі протягом тривалого часу була турбаза «Ярославна». Її пропускна спроможність (при одномісячному перебуванні туристів) — до 1,5 тис. туристів за літній сезон. Сразом турбаза знаходиться у занедбаному стані, проте, з урахуванням перспектив розвитку туризму її необхідно зберегти.

Щодо таких об'єктів туристичної індустрії, як магазини, їдальні, кафе, ресторани — то наявна їх кількість зможе задовольнити зростаючий потік туристів. При необхідності мережа цих закладів може легко розширитись.

До послуг туристів можуть бути задіяні також існуючі в Путивлі спортивний комплекс, стадіон, кінотеатр, бібліотека, будинок культури й інші об'єкти дозвілля. Надзвичайне значення для розвитку туризму мають природні ресурси краю: мальовничі краєвиди, ріка Сейм, ліси, чисте повітря і т. п. Природні ресурси дають можливість організувати купання на пляжах, подорожі та екскурсії цікавими об'єктами природи, рибальство, мисливство і т. п.

Поєднання історико-культурної спадщини і природно-рекреаційних ресурсів дає можливість організації спеціальних зон відпочинку для путивлян і туристів.

Одна з таких зон проходить вздовж правого берега р. Сейм від турбази «Ярославна» до молокозаводу і охоплює всю південну частину міста. Прирічкова територія зони у літній період перетворюється на суцільний пляж. З урахуванням притоку туристів виникне потреба у більш широкому розвитку інфраструктури вказаної території (кафе, ресторани, бари, торгові заклади, пункти прокату човнів, рибальського спорядження, спортінвентаря, заклади розважального бізнесу і т. п.). Крім того, місцеві жителі зможуть мати додаткові прибутки від здачі

в оренду житла для відпочиваючих, продажу сільськогосподарської продукції, надання інших послуг.

Друга зона нині фактично склалась у Спадщанському лісі. Природні фактори (ліс, чисте повітря, гриби, ягоди, горіхи, квіти, лікарські рослини, можливість організації мисливства) у поєднанні з історичною спадщиною притягують сюди велику кількість відвідувачів, особливо влітку і восени. Сучасна інфраструктура відпочинку у Спадщанському лісі розвинута недостатньо. В перспективі необхідно забезпечити тут діяльність підприємств торгівлі і громадського харчування, міні-готелю (або кемпінгу), сауни, пункту прокату туристичного Інвентаря (палаток, деяких предметів побуту і т. п.). При цьому слід визначити місця розташування цих об'єктів, а також визначити і упорядкувати місця для відпочинку. Це дуже важливо з точки зору збереження природного та історичного середовища Спадщанського лісу, яке ні в якому разі не можна порушувати. У Спадщанському лісі є також можливість для організації різноманітних культурно-масових заходів (проведення фестивалю «Партизанські зірніці», концертів під відкритим небом, фольклорних свят тощо). Подібні заходи можуть мати навіть міжнародний статус, якщо в них братимуть участь представники з України, Росії, Білорусі. Варто налагодити також регулярне автобусне сполучення між м. Путивлем і Спадщанським лісом у літньо-осінній період.

Для повноцінного розвитку туризму у краї важливо також подбати про забезпечення потоку туристів необхідною сувенірною продукцією: путівниками, буклетами, значками, різноманітними товарами із зображенням путивльської тематики тощо. Виробництво значної частини сувенірів можна було б налагодити на путивльському ВАТ «Сейм», підприємствах Сум (заводи Центроліт, фарфоровий, лікєро-горілочаний), та інших міст області.

Для організації туризму важливе значення матиме фактор входження Путивля до туристичного маршруту «Золоте намисто Славутинча», численні об'єкти якого охоплюють все Середнє Подніпров'я.

Таким чином, є всі підстави для перетворення краю в значний регіон розвитку туризму. Оборотність капіталу в туристичній галузі у чотири рази вища від середньостатистичної по економіці в цілому. Це сприятиме швидкому розвитку в Путивлі підприємств малого і середнього бізнесу, вирішенню надзвичайно гострих нині інвестиційних проблем, пов'язаних з упорядкуванням території, реставрацією пам'яток, поліпшенням умов життя корінних мешканців і забезпеченням високого рівня комфорту для прибулих.

Але подальше існування заповідника неможливе без підвищення його статусу, покращення фінансування і матеріально-технічного забезпечення. Вже зараз існує нагальна потреба в наданні йому статусу закладу обласного або національного підпорядкування. Фінансування повинно здійснюватись на рівні саме таких закладів. Слід вжити негайних заходів щодо зміцнення матеріально-технічної бази заповідника. У цьому плані особливо гостро стоїть питання про виділення нових приміщень для фондосховища заповідника і музею «Слова о полку Ігоревім».

Діяльність Путивльського державного історико-культурного заповідника сприятиме подальшому економічному і культурному розвитку міста і краю, сприятиме піднесенню престижу Путивля на національному і міжнародному рівні.

Джерела та література:

- 1 Черняков И. Т. Древнейшая история Путивльщины. // «Слово о полку Игореве» и Путивльщина. Тезисы докладов и сообщений областной историко-краеведческой научной конференции, посвященной 800-летию «Слова о полку Игореве». — Путивль, 1986. — С. 12—14.
- 2 Вершигора П. П. Люди с чистой совестью, — К., 1989. — С. 42.
- 3 Вечерский В. В. Заповідники України // Пам'ятки України, 1997, № 2. — С. 30—49.
- 4 Паспорт Путивльського районного краєведческого музея. 1936 г. — Архів Путивльського державного історико-культурного заповідника.

